

MARKÓ BÉLA (1951)

Markó Béla nagyon fiatalon, még a *Kapuállító* című szentgyörgyi antológiában mutatkozott be, s pályakezdését rövid ideig meg is határozta a második Forrás-nemzedékhez való ilyen kötődése. Kolozsvárra kerülve azonban már a hetvenes évek legelején határozottan elfordul ettől a hagyománytól, s szaporán megjelenő versesköteteiben jó ideig az aleatorikus-radikális költészeteszmény egyre erőteljesebb vállalása figyelhető meg. Sajátos szerepjátszó költészetet teremtett, a maszk, cirkusz, álarc, bohóc, madárijesztő, kardnyelő stb. jellegzetesen rejtőzködést jelölő motívumok voltak költészetében, melyek összefüggő rendszerré kezdtek összeállni. Költői lényegének tekintette a változást, a szüntelen elmozdulást, megfoghatatlanságot. Igaz az, hogy „Rejtett dimenziókkal, élénk szín- és időjátékkal és a tudatállapotok képeivel megépített bonyolult képsorai már a *Varázslatok* kiforrott költőjévé tették” (Csapody Miklós). Az állandó kísérletezés lett leginkább jellemző rá. Egyre tudatosabb ez a kísérletezés, harmadik kötetében, a *Lepkecsontváz* (1980) címűben a szerepjátszás, rejtőzködő alakváltássor világértelmezéssé nőtt: nem értelmezi, hanem leírni és körülírni akarja a világot, de nem részleteit, hanem az egészet. Erős tehetség varázslatos kísérleteit mutatják Markó Béla kötetei, de jó érzékkel mutatott rá Márkus Béla ennek a kísérletnek a problematikus voltára is: „E költészet alapvető dilemmája a kapcsolatteremtés, a kommunikálás. Nyelvhasználata lényegében hagyományos, a nyelvtani szabályokat betartja, a kötöttségeket nem oldja fel — »csupán« az alapelemeket, a szavakat szünteti meg azáltal, hogy más, addig ismeretlen jelentésekkel ruhazza föl őket.” Ez a teoretikus elszántsággal teremtett líra elvileg teljesen nyitott, sokféleképpen értelmezhető, de a viszonylagosság abszolútizálása miatt meglehetősen analitikusnak, részletekben megragadónak látszott. Majd a nyolcvanas évek

közepétől kezdve — a képi látás érzékenységében kísérleteinek eredményét megőrizve — Markó Béla pályája szembetűnő fordulatot vett: a szürrealista jellegű kötetlen formák, szabad kísérletezések után visszatért a költészet kötött formáihoz, s az egyik legszigorúbb, legzártabb, mégis szabadságot is biztosító lírai műfaj, a szonett vált meghatározó műformájává. A korábbi megfoghatatlanság, rejtőzködés után — miként ezt több interjúban maga a költő is hangsúlyozta — a közvetlenebb, vallomásosabb önkifejezés útját választotta. A szonettforma révén „a szürrealista képekben való tobzódás után előbb-utóbb a személyes élménynek, a cicomázatlan fájdalomnak is be kellett kéredzkednie” verseibe, számára a szonett „a zárt formában megjelent szabadság modellje, a régi formával szembesített mai gondolat modellje”. „Kassziczálódása” nemcsak a *Friss hó a kövön* (1987) című kötetétől kezdődően eluralkodó szonettformán látszik, hanem az iskolai művelődést segítő műelemzés-sorozatán, s ezt összefoglaló *Olvaszuk együtt* (1989) című műelemző esszékötetén is.

A klasszikus irodalom értékeit közvetítve Markó Béla a maga számára az áttűnéses, jellem- vagy sorsképet megidéző, mégis önvalomás érvényű portrévers műfaját is felfedezte, szonettkoszorúját tizennégy magyar klasszikus költőről írt szonettből építette. A szonettkoszorú sajátossága, hogy tizennégy szonett láncszerűen kapcsolódik össze: az első szonett utolsó sora nyitja a másodikat, annak utolsó sora a harmadikat és így tovább, majd a tizenötödik, a mesterszonett, a tizennégy szonett első (illetve utolsó) sorainak összetűzéséből áll. A portrévers kettős természete — az, hogy megidéz és vallomást is tesz — Markó Béla számára nagy kihívás lett: szubjektív irodalomtörténetet adhatott úgy, hogy a maga ars poeticája is megnyilatkozzék. A mesterszonett, a tizennégy költő összegző idézése éppen ezt a vallomást nyomatékosítja, hiszen itt az egyesek már eltűnnek, feloldódnak az egészben. De már a nyitány erős önvalomásként is értelmezhető:

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Költők koszorúja: Janus Pannonius

A pannón dombok dermedten feküsznek,
tengődöm itt, és közben messze vágyom,
forró lelkem hideg könyvekbe zárom,
s már nincs értelmük a díszes betűknek,

de írok, írok, írok lankadatlan,
sorsosaimnak érthetetlen nyelven,
Itáliámat lassan elfelejtem,
már nem lelem fel a latin szavakban,

magyarul élek, s most mégsem tudom,
hogy otthonom-e ez, vagy itthonom
csupán a nyers vidék, ahol anyám

édes tejétől édes még a szám?
Ó, pannón tél, te vagy hazám, te vagy!
S nem hűti mégsem véretem a fagy.

Janus Pannonius sorsának feszültsége: a személyiség és a környezet ütközése, a nagy műveltségű humanista kínlódása, vergődése a mostoha viszonyok közt, a ragaszkodása a szülőföldhöz, s annak átélése, tudása, hogy más hely (itt: Itália) a kultúrának, a személyiségnek könnyű kibontakozási, érvényesülési lehetőséget adna — mindez a romániai magyar költő nyolcvanas évek végi sorsképe is egyszerre. A vers esztétikai erejét, értékét a személyiség feszültségének, konfliktusának összetettsége és egysége teremti meg: menedék lehetne a belső táj, a költészet, de ha nem érti, nem értheti a környezetet, saját népe, van-e még értelme az önfeláldozásnak. Ezt a közvetlenül ki nem mondott sorspárhuzamot erősen hordozza a vers vallomásos dikciója, mely a körülményekkel illúziótlanul számot vető, helytállásában, alkotó küzdelmében mégis rendíthetetlen embert mutatja. A személyiséget a versben a hidegség motívumköre veszi körül — minden hideg, dermedt, nyers itt, édesség csak az emlékekben tűnhet fel. Tudatában, emlékeiben és személyi kötődésében egy, az adott körülmények által gátoltnál teljesebb, szabadabb, nagyobb világ él, a me-

legségmotívum ezt erősíti: a forró lélek és a vér, szellem és történelem egyaránt. Szigorú motívumrend teszi erőteljessé ezt a hiteles sorsképet és ars poeticát. De a teljesebb vallomás az egész — természetesen nem egyenlő színvonalú — szonettkoszorúból tűnik elénk, ennek tömör foglalata a mesterszonett.

Költők koszorúja: Mesterszonett

*A pannon dombok dermedten fekszenek,
s nem húti mégsem véremet a fagy,
mennybéli Isten, milyen messze vagy,
ki látni engedted fájó szemünknek,*

*mit jobb lett volna setétbe takarni,
hogy romlik minden, s hullnak díszei,
nyugodna már a szív, de színleli,
hogy melledből tán éppen most szakad ki,*

*úgy dobban, úgy ver, úgy ég, úgy hevül,
hogy verseidnek ritmusát kövesse,
s egy fázó ország, gyűljön föl a versre,*

*szabad lehessen, éljen emberül,
szólhasson, hogyha jobb tavaszra vágyik!
Dobogj, dobogj csak versem, mindhalálig!*

A mesterszonett teljesebb megértéséhez természetesen ismerni kell a szonettkoszorú minden darabját, ez esetben a Janus Pannoniustól Radnóti Miklósig időrendben megidézett tizennégy költő szonettportréját. A mesterszonett igazi bravúrja mégis az, hogy önmagában is teljes értelmű, az egyes versek itt összegződő sorai új értelmet, szintetikus vallomást hordoznak. „Költők koszorúja” az összegző vers is, s benne az szólal meg, amit Markó Béla a magyar líra üzenetéből, magatartásából legfontosabbnak tart. Ez a költészet kezdettől küzdő művészet, a *Janus Pannonius* szonettből átvett első két sor már említett feszültsége a sorssal szembefeszülő költői magatartás foglalata a

mesterszonett nyitányaként. Ez a feszültség növekszik meg a versben az irodalmunkban oly gyakori motívumokkal: az Istentől való elhagyottság s a romlás képzeteivel, a pusztulással való illúziótlan szembenézéssel. Csak a lélek sóvárog transzcendens segítségért, de mindaz lehetővé vált sorsunkban, amit Istennek — egy igazságos világelvnek — meg kellett volna akadályoznia. A magyar költői magatartás jellemzője az illúziótlan szembenézés a pusztulással, az ország romlásával, szétesésével. A látványok, tények nyomása, súlya alatt sokszor kísért az önfeladás, a „nyugodna már a szív” állapotának igénye, de a megadó nyugalom helyett, feladás, önfeladás helyett „színleli” az erőt, a felháborodott lélek úgy viselkedik, mintha még volna ereje, mintha még tehetne valamit. Ez a különös erőtlen-erősség szintén a magyar költészet nagy belső tartománya. A mesterszonettbe ez a kép Kazinczy-sonettből került, s az új közegben is őrzi eredeti üzenetét: Kazinczy a hosszú kufsteini fogság után „színlelte” az erőt, de ez a „színlelés” valóságos regenerálódást jelentett, képességet a hatalmas szervező- és alkotómunkára. Markó Béla mesterszonettjében a költészet nemzetmegtartó erővé emelkedik, nagy klasszikus költőink példája ebben az értelemben fonódik össze: a mesterszonett utolsó két strófája, zárata dinamikusan, erőteljesen fejezi ki azt a gondolatot, hogy a költészet funkciójához szervesen hozzátartozik a személyiség és a közösség szabadságtörekvéseinek segítése, az a fajta példaadás, mely magával ragadja a közösséget önmaga kiteljesítésére, hogy a méltóbb emberi sorshoz segítse. Ebben az értelmezésben összekapcsolódik a költészet és a közösségi cselekvés hite, s összekapcsolódik a költői magatartás és a vers üzenete. Mindkettő arra irányul, hogy egy dermedt, fázó, reménytelenségbe nyomott közösséget a szabadság, az emberi élet igényére gyűjtsen föl. Ezért a költői küzdelem, teremtés — „mindhalálig”. A szonett utolsó két sorának imperativusa eszmélkedésből szerveződik: az első felkiáltójel a közösségi törekvéseket összegzi, a második pedig önerősítés, önbiztatás. Az egyén és a közösség sorsán való tünődés, a létfilozófiai és cselekvés-erkölcsi gondolkodás tág horizontú összekapcsolása a mesterszonett. A *Költők koszorúja* című szonettkoszorú Markó Béla gazdag költői világképének egyik elemét tanúsítja csupán, a klasszikus örökség üzenetének a tudatosítását és

elfogadását. A szonett műformáját természetesen a legkülönbélebb „témakörök” kifejezésére használja, a kötött formában valóban sikerül fegyelmezett szabadságot teremtenie képzeletének, alkotói fantáziájának. Másrészt viszont az is nyilvánvaló, hogy ezt a zárt műformát hamarosan újabb kísérletezés fogja háttérbe szorítani, de bárhogyan is lesz, költészetének egyik színe a szonett fegyelmezett műformája marad.